

การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
ของโรงเรียน

THE INTEGRATION OF BUDDHIST PRINCIPLES IN ACADEMIC
ADMINISTRATION LEADS TO SCHOOL EXCELLENCE

¹ไกรสร แก้วฝ้าย และ ²จุฬาพรรณภรณ์ ธนะแพทย์

¹Kraisorn Kaewfai and ²Chulapunporn Thanaphaet

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹sorn2477@gmail.com

Received July 10, 2022; Revised November 2, 2022; Accepted December 1, 2022

บทคัดย่อ

การพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของประเทศนั้น คนถือว่าเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาโดยเฉพาะโรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีภาระหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม สอนความรู้ และถ่ายทอดวิทยาการรวมถึงศีลธรรมจรรยาต่างๆ ให้แก่สมาชิกในสังคม ควรมีเป้าหมายชัดเจนในการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน ให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพได้ตามมาตรฐานทางการศึกษาแห่งชาติและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในสังคมและเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของนักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน โดยมีผลมาจากแนวทางการบริหารจัดการจัดการโรงเรียนสู่คุณภาพ คือหลักการบริหารจัดการ วัตถุประสงค์ของโรงเรียน พันธกิจโรงเรียน กลยุทธ์ของโรงเรียน เงื่อนไขของความสำเร็จ คือ การบริหารแบบมีส่วนร่วมและบริหารผลสำเร็จอย่างสมดุล โดยใช้การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานผลิตนักเรียนมีคุณภาพมีผลจากสมรรถนะของผู้บริหารและครูที่สามารถจัดการศึกษาจนเกิดผลผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ผู้เรียนมีคุณภาพมาตรฐาน สามารถพัฒนาสู่มาตรฐานสากลบนพื้นฐานของความเป็นไทย มีการจัดบรรยากาศการ

¹ นิสิต, สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

² อาจารย์ ดร., สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

เรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนและมีความเป็นประชาธิปไตย หลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ คือ หลักอิทธิบาท 4 เป็น หลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศโดยบูรณาการกับหลักสูตร การเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนและการวัดผลและประเมินผล

คำสำคัญ: การบูรณาการหลักพุทธธรรม, การบริหารวิชาการ, ความเป็นเลิศของโรงเรียน

Abstract

Development of the country's progress educational personnel is considered the most influential aspect of it, especially schools, which are responsible for socialization, preaching knowledge, and transmitting science and ethics for members of society. Therefore, there should be a clear goal of creating educational opportunities for children and youth. To receive a quality fundamental that completes national standards and satisfies the needs of local communities, and is accepted by students, parents as a result of school management, principle, objectives, mission, and strategy. The condition of success is participatory and balanced management. The principle of administration is to use the school as a base for producing quality students from the competence of administrators and teachers to achieve local needs. The quality of learners must meet standards and be able to develop to international standards, which are based on Thainess and is democratic environment. The Buddhist principle in academic administration towards excellence is the four principles of power. These are the majors that lead to success in academic administration to excellence by integrating with the teaching and learning curriculum. Using teaching materials for measurement and evaluation are also an important component.

Keywords: Integration of Buddhist Principles, Academic Administration, School Excellence

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในปัจจุบัน เป็นปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการแสวงหากลยุทธ์ในการพัฒนาประชากรในประเทศ ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้าน การศึกษาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การทำให้บุคคลในชาติมีคุณภาพมีศักยภาพ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศนั้น ต้องอาศัยกระบวนการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ การศึกษาช่วยสร้างความรู้ ความคิด ทักษะ เจตคติ ให้คนไทยรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัย แล้วนำความรู้ ความเข้าใจมาใช้แก้ปัญหา รวมทั้งสร้างสรรค์ชีวิต และสังคมให้ดีขึ้น การจัดการศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง โดยกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาคือกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอน เมื่อผู้บริหารมีความพร้อมและมีศักยภาพในการพัฒนาก็จะสามารถเป็นผู้นำให้แก่ครูสอนในการจัดกระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูที่มีคุณภาพย่อมส่งผลให้ผู้เรียนได้รับการฝึกฝน และเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย รวมทั้งเสริมสร้างศีลธรรม และสำนึกในคุณธรรมจริยธรรม ในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตด้วย “ความเพียร” จะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542: 5)

การจัดการศึกษาให้เกิดประสิทธิผลและการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพย่อมส่งผลกระทบในทางที่ดีต่อคุณภาพของผู้เรียน ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษา ผู้บริหารในฐานะตัวแทนของบุคลากรในโรงเรียนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารและการดำเนินงานเพื่อเปิดโอกาสให้สังคมและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น การบริหารโรงเรียนโดยหลักพุทธศาสนานับเป็นอีกมิติหนึ่งที่มีความลุ่มลึกที่ทันสมัย และเป็นที่ยอมรับกันในสังคมว่าได้สอนคนให้เป็นคนดีให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สอนให้คนดำเนินชีวิตอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การงาน การดำเนินชีวิต และความสุขทางด้านจิตใจของแต่ละบุคคล เพราะในทางพระพุทธศาสนานั้นสอนให้ทุกคนเป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งหากนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารงานจะเกิดความอ่อนนุ่มและการบริหารงานมากขึ้นและเกิดความยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสมได้ (นภดล สุวรรณสุนทร, 2555)

การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้จัดการศึกษาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยน วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ทันกับยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีที่เร็วมาก ฉะนั้นการ จัดการเรียนรู้อาจต้องใช้กระบวนการต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน

เป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ ผู้เรียนได้นำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์และอยู่ในสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ความตอนหนึ่งว่า “การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติและคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนพอเหมาะกันทุกๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นจะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถดำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศไว้และพัฒนา ก้าวหน้าต่อไปได้ตลอด” (พระราชปณิธานด้านการจัดการศึกษา, 2530: 27)

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในปัจจุบันได้มุ่งเน้นไปที่ผู้เรียนเป็น สำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะทั้งทางด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และความรับผิดชอบต่อนตนเองและต่อสังคม เพื่อพัฒนาคนให้มีความสมดุล โดยยึดหลักผู้เรียนสำคัญที่สุด ทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และสามารถพัฒนาตนเองได้ มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนตาม ธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ดังนั้นสถานศึกษาและผู้จัดกระบวนการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นการฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ต่างๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการ

ความหมายของการบูรณาการ

คำว่า “บูรณาการ” เป็นศัพท์บัญญัติทางการศึกษาเดิมใช้คำว่า “บูรณาการรวมหน่วย” เป็นคำบัญญัติให้ตรงกับคำว่า “Integration” ในภาษาอังกฤษ หมายความว่า การรวมหน่วยที่แยกๆ กัน เข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น หลักสูตรแบบบูรณาการรวมหน่วย ปัจจุบันใช้เพียงคำว่า “บูรณาการ” หมายความว่า การประสานเนื้อหา หลักการ กิจกรรม การฝึก ฯลฯ เข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น การสอนภาษาแบบบูรณาการ ทำให้นักเรียนได้รับความรู้ด้านทักษะต่างๆ ทั้ง ฟัง พูด อ่าน เขียน ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในวิชาเดียวกัน ไม่แยกออกจากกันเป็นหลายวิชาดังแต่ก่อน

พระธรรมโกศาจารย์ (2551) ให้คำนิยามคำว่า “บูรณาการ ” (Integration) ค่อนข้างจะสอดคล้องกับราชบัณฑิตยสถานว่า หมายถึง การนำสิ่งที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันเดียวกันจนเกิดองค์รวม (The Whole) โดยท่านได้ยกประเด็นพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มาอธิบายเพิ่มเติมว่า “ถ้าศรัทธาในพระพุทธศาสนากับปัญญาในทางวิทยาศาสตร์เป็นไปในทางเดียวกัน คือส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันก็จะก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ องค์รวมนี้แหละคือ บูรณาการ และเนื่องจากวิทยาศาสตร์ครอบคลุมไปถึงศาสตร์สมัยใหม่ ที่อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์สร้างระบบความรู้ขึ้นมา เช่น ครุ

ศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ เราจึงสามารถบูรณา การพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่
ด้วย

พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาแห่งการบูรณาการที่มีคำสอนครอบคลุมทั้งกฎธรรมชาติฝ่าย
รูปธรรม และนามธรรม กฎทุกกฎรวมกันอยู่ภายใต้ กฎธรรม นียาม และจากตัวแปรดังกล่าวนี้ จึงทำ
ให้ปรัชญาการศึกษาในโรงเรียน มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนศึกษาพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการกับศาสตร์
สมัยใหม่ การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ช่วยให้คนเรามองดวงตาสองข้างบริบูรณ์
ดวงตาข้างหนึ่ง คือ พระพุทธศาสนา ดวงตาอีกข้างคือศาสตร์สมัยใหม่ ใครที่ไม่รู้ทั้งพระพุทธศาสนา
กับศาสตร์สมัยใหม่ เปรียบได้กับคนตาบอด (อันธจักษุ) ใครที่รู้แต่ศาสตร์สมัยใหม่อย่างเดียว จัดเป็นคน
ตาเดียว (เอกจักษุ) ส่วนใครที่รู้ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ จัดเป็นคนสองตา (ทวิจักษุ) นั่น
คือมีความรู้แบบ บูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

สังคมของมนุษย์เป็นสังคมที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่ม หมู่เหล่า เป็นชุมชนขนาดต่างๆ ตั้งแต่
หมู่บ้าน ตำบล เมือง และประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการจัดระบบระเบียบของสังคม เพื่อให้สามารถ
ดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อความอยู่รอดสงบสุข และบังเกิด
ความก้าวหน้าในชุมชนเหล่านั้น จึงเป็นสาเหตุให้เกิด "สถาบันสังคม" และระบบการบริหารขึ้นมา
สถาบันสังคมที่จัดตั้งขึ้นไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด โรงเรียน และองค์กรอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนจึง
ต้องอำนวยความสะดวกหรือบริการเพื่อประโยชน์สุขของสมาชิกและความเจริญของสังคม โดยดำเนิน
ภารกิจตามที่สังคมมอบหมายด้วยการจัดตั้ง "องค์การบริหาร" ที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรม
นั้นๆ ดังนั้น สังคมกับองค์การบริหารจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้ ดังเช่น William Ouchi (1971)
ได้กล่าวไว้ว่า หากปราศจากองค์การบริหารแล้วสังคมก็จะมี หากปราศจากสังคมแล้วมนุษย์ก็ไม่
อาจจะดำรงชีวิตอยู่ได้ และได้สรุปสาระสำคัญของการบริหารไว้ ดังนี้

1. การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป
2. ร่วมมือกันทำกิจกรรม
3. เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน
4. โดยการใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม

คำศัพท์ในมิติที่ใช้ในความหมายของการบริหารมีอยู่สองคำคือ “การบริหาร
(Administration) และ การจัดการ (management)” การบริหาร มักจะใช้กับการบริหารกิจการ
สาธารณะหรือการบริหารราชการ ส่วนคำว่า การจัดการ ใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชนเราจึงเรียกผู้ที่

ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในหน่วยงานราชการว่า “ผู้บริหาร” ในขณะที่บริษัท ห้างร้าน ใช้เรียกตำแหน่งเป็น “ผู้จัดการ” เนื่องจากการศึกษาเป็นกิจการที่มองระยะโยชน์สาธารณะและจัดเป็นส่วนงานของทางราชการจึงใช้เรียกชื่อผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวว่า “ผู้บริหารการศึกษา” หากปฏิบัติงานเป็นหัวหน้าในสถานศึกษา เรียกว่า “ผู้บริหารสถานศึกษา” ได้มีผู้ให้คำจำกัดความหมายของ “การบริหาร” ในฐานะที่เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ดังนี้

1. Hutchinson (1976) : การบริหาร คือ ศิลปะหรือความสามารถในการรวมวัตถุและกำลังคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด

2. Harold D. Koontz และ Cyrill O'Donnell (1972) การบริหาร คือ การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยการอาศัยคน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นปัจจัยในการปฏิบัติงาน

3. Herbert A. Simon (1947) การบริหาร คือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างร่วมกัน แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารในฐานะที่เป็นวิชาการสาขาหนึ่งมีลักษณะเป็นศาสตร์โดยสมบูรณ์เช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่นๆ กล่าวคือ เป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบให้เป็นระบบของการศึกษามีองค์แห่งความรู้ หลักการและทฤษฎีที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้า เชิงวิทยาศาสตร์

สรุปการบริหารจึงเป็นสิ่งที่นำมาศึกษาเล่าเรียนกันได้โดยนำไปประยุกต์ใช้ ผู้ปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถประสบการณ์และบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้บริหารแต่ละคน คำว่า “บริหาร” มาจากคำว่า Administration หรือบางตำราก็ใช้คำว่า Management ตามหนังสือ Webster Dictionary คำว่า Administration มีความหมายเหมือนกับคำว่า Management ฉะนั้นจึงมีการใช้ในด้านผลกำไร แต่การบริหารในวงการศึกษหรือการบริหารงานโครงการสุขภาพในสถานศึกษานี้มิได้มุ่งหวัง ผลกำไรหรือขาดทุนจึงควรใช้คำว่า Administration จึงจะเหมาะสมกว่า

การบริหาร มีความหมายได้หลายนัยขึ้นอยู่กับว่าจะจากแง่มุมใด ส่วนใหญ่จะพิจารณาจากฐานคิดที่ว่า การบริหารเป็นกิจกรรมหรือมีฉะนั้นก็เป็นกระบวนการ แต่ไม่ว่าจะคิดจากฐานคิดใด ความหมายของการบริหารจะครอบคลุมในสามเรื่องต่อไปนี้ คือ เป้าหมาย บุคลากร และทรัพยากร ต่างๆการบริหารจัดเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งในทางสังคมศาสตร์ที่นำเอาหลักการและทฤษฎีต่างๆ ทางมนุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์มาใช้ อย่างไรก็ตามการบริหารจะอาศัยแต่ศาสตร์เพียงอย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องอาศัยศิลป์ควบคู่ไปด้วย คือ ต้องสามารถประยุกต์ความรู้ต่างๆ ทางการบริหารให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นจริง นอกจากนั้น การบริหารถือว่าเป็นวิชาชีพอย่างหนึ่ง เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทั้ง ความรู้ ความสามารถและทักษะเฉพาะด้านสูง ผู้ที่มีบทบาทและรับผิดชอบการบริหารก็คือผู้บริหาร เพราะเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการกำหนดเป้าหมาย ทิศทางขององค์การและ

นำองค์การไปสู่เป้าหมาย แต่การบริหารของผู้บริหารจะมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมกรรมการบริหารของผู้บริหารเอง พฤติกรรมการบริหารนี้จะถูกกำหนดโดยปัจจัยที่สำคัญสองประการ คือ การศึกษาอบรมและประสบการณ์ของผู้บริหาร ดังนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้บริหารจึงควรเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาฝึกอบรมทางด้านการบริหารเสียก่อน เพื่อช่วยให้เขาคิดอย่างผู้บริหารเป็น นอกจากนี้ผู้บริหารยังต้องมีทักษะหรือความสามารถในด้านมนโฑทัศน์ มนุษยสัมพันธ์และด้านเทคนิคบางอย่างด้วย เพื่อเสริมสมรรถภาพการบริหารให้สูงขึ้น

การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ในการบูรณาการสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ

การพัฒนาทางวัตถุเป็นไปอย่างรวดเร็วในสังคมไทยปัจจุบันแต่การพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างเดียวนั้นไม่สามารถสร้างสรรค์ให้สังคมเจริญขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ แต่ยังคงต้องมีการพัฒนาด้านจิตใจควบคู่ไปด้วย ประเทศไทยนั้นมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือมากที่สุด แต่ในปัจจุบันความเจริญทางด้านวัตถุได้มาบดบังหลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าให้ลดน้อยลง วรภัทร์ ภูเจริญ (2546) กล่าวว่า เคล็ดลับอย่างหนึ่งในการทำงานเป็นที่ปรึกษาให้ประสบ ความสำเร็จ คือนำหลักธรรม เรื่องอิทธิบาท 4 มาใช้ในการบริหารงานการนาระบบใหม่ๆ มาใช้ เช่น ISO, TQM หรือ Six Sigma หรือแม้แต่ในการปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้อิทธิบาท 4 และไม่น่าเชื่อว่าถ้าเราอ่านตำราการบริหารต่างๆ ตำราจิตวิทยาต่างๆ จะพบว่า ล้วนแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอิทธิบาท 4 ทั้งนี้ สรุป อิทธิบาท 4 เป็นเคล็ดลับในการทำกิจใดๆ ให้สำเร็จ อิทธิบาท 4 นั้น มีลักษณะเป็นแรงจูงใจใฝ่รู้เป็นแรงจูงใจจากตัวของตัวเองโดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทนหรือเครื่องล่อภายนอก สอนให้บุคคลทำงานเพื่องาน มีความพอใจที่เกิดจากตนเอง ซึ่งเมื่อมีความพอใจแล้ว ความเพียรพยายาม ความอดทน ความเอาใจใส่ และการพิจารณาด้วยเหตุผลย่อมตามมาเองโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องล่อภายนอกแต่อย่างใด

สถิตย์ รัชปัติย์ (2548) ได้แบ่งลักษณะของอิทธิบาท 4 ประการ ประกอบด้วย 1) ฉันทะ ความพอใจในสิ่งที่ทำ 2) วิริยะ ความพากเพียร ไม่ท้อถอยในสิ่งที่ทำ 3) จิตตะ ความเอาใจใส่จดจ่อต่อสิ่งที่ทำ และ 4) วิมังสา ความไตร่ตรองในสิ่งที่ทำไปแล้วโดยตามพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. ความรู้ ในด้านอิทธิบาท 4 ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งใช้เป็นหลักธรรมนำไปใช้ในการบริหารงานวิชาการให้เหมาะสมตามหลักจริยธรรม หลักจริยธรรมนั้นเป็นข้อปฏิบัติที่ผู้บริหารจะเลือกหลักธรรมไปใช้ประกอบในการบริหารงานวิชาการเพื่อให้เกิดผลสำเร็จมีประสิทธิภาพสูงสุด

2. ผู้บริหารมีความรู้ลึกและมั่นใจที่จะนำเอาหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการบริหารงานวิชาการ โดยยึดหลักธรรมดังกล่าวนี้หากนำไปใช้ในการบริหารแล้วจะประสบผลสำเร็จ หรือไม่มากนัก

เพียงได้นั้น ต้องขึ้นอยู่กับผู้บริหารเองที่จะทำอย่างไรให้เกิดความสอดคล้องกับหลักอิทธิบาท 4 ผู้บริหารต้องใช้วิจญาณและปัญหาหาเหตุผลล้นกรองที่จะนำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการบริหารเป็นกรณีบ่งชี้ที่จะบอกถึงความสำเร็จในการบริหารงานวิชาการตามเป้าหมายที่ตนเองได้กำหนดไว้

3. เหตุผลทางจริยธรรมก็เป็นส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งในการนำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการบริหาร เพื่อให้เกิดผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพสูงสุด จริยธรรมเป็นเครื่องจูงใจและเป็นปัจจัยที่จะผลักดันให้ผู้บริหารได้นำหลักอิทธิบาท 4 ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารงานวิชาการอย่างถูกต้องและเหมาะสม

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ก็เป็นขอบข่ายที่สำคัญเช่นกันที่จะทำให้ผู้บริหารมีความนิยมชมชอบที่จะนำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ประกอบในการบริหาร จริยธรรมเชิงพฤติกรรมก็เป็นค่านิยมในทางการศึกษาที่จะทำให้ผู้บริหารชอบใจ มีความเพียร มีจิตมั่น มีการไตร่ตรองในการบริหารเป็นอย่างดี การพัฒนาเพื่อประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารงานวิชาการ มีดังนี้

1. ฉันทะ (Aspiration) ความพอใจ ความเต็มใจในการบริหารงาน การบริหารงานวิชาการ ทั้งการบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการบริหาร เมื่อมีใจรักอยากที่จะบริหารก็เต็มใจที่จะบริหารเพื่อให้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพในการบริหารมากยิ่งขึ้น

2. วิริยะ (Exertion) ความเพียร คือ มานะ อดทน กล้าหาญ ไม่ท้อถอยในการบริหารงานวิชาการ ทั้งการบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียน การสอนและการบริหาร การวัดผลและประเมินผล ไม่เกียจคร้าน แม้การบริหารนั้นจะลำบากมีอุปสรรคต่างๆ แม้ต้องใช้เวลามากก็มีความเพียรต่อการบริหารงานอย่างสม่ำเสมอ ถ้าเป็นผู้บริหารไม่มีความพากเพียรหนีซึ่งความลำบากในการบริหาร ผลของการย่อท้อต่อการบริหารก็จะขาดความก้าวหน้าในหน้าที่การงานในที่สุด

3. จิตตะ (Thoughtfulness) คือ การเอาใจฝักใฝ่ต่อการบริหาร การบริหารงานวิชาการ ทั้งการบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอนและการบริหารการวัดผลและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอไม่ลดละและไม่ทอดทิ้ง ไม่มีใจวอกแวกไปในทางอื่น ไม่มีการผัดวันประกันพรุ่ง มุ่งหน้าต่อการบริหารให้ประสบความสำเร็จเอาใจจดจ่อต่อการบริหารงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ ผลของการมีจิตตะเอาใจฝักใฝ่ในการบริหารก็จะทำให้ประสบความสำเร็จ ถ้าผู้บริหารไม่เอาใจใส่ในการบริหาร ผลของการบริหารก็จะเกิดความเสียหายโดยไม่รู้ตัวหรือรู้ก็อาจจะสายไปเสียแล้ว

4. วิมังสา (Investigation) คือ การไตร่ตรองริเริ่มหาเหตุผลค้นหาหลักการข้อมูลใดๆ เพื่อนำมาใช้ใน การบริหารงานวิชาการ ทั้งการบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การ

บริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่หลีกเลี่ยงเพื่อให้การบริหารได้บรรลุลงไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ โทษของการขาดวิมังสา คือ การบริหารงานแบบผิดๆ ใดๆ ขาดความไตร่ตรองหาเหตุผลที่เป็นจริงและถูกต้อง ทำให้สิ้นเปลืองทุนเปลืองแรงและเปลืองเวลาไปกับการบริหารงาน ในการบริหารงานวิชาการนั้นมีความจำเป็นอยู่มาก ปรีบเสมือนการที่ต้องการใช้กฎแฉ เพื่อไขปัญหา ต้องเฟ่งพินิจพิจารณาเพื่อให้เห็นช่องทางในการบริหารงานวิชาการ จึงจะประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ดังนั้น การนำอิทธิบาท 4 มาปฏิบัติอย่างจริงจังก็จะเกิดผลดีต่อผู้ได้ประพฤติปฏิบัติเป็นอย่างมาก ดังจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ฉันทะ ความพอใจรักในสิ่งที่จะทำการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผล และประเมินผล การพอใจรักในจุดหมายในสิ่งที่กำลังทำโดยมีจุดประสงค์ คือต้องการให้งานนั้นประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้ ในการทำงานถ้าสามารถสร้างหรือปลูกฝังความรักในงานแล้วบุคคลจะมีทัศนคติที่ดีต่องาน และจะมองถึงประโยชน์และคุณค่าของการทำงาน ทำงานด้วยความเต็มใจตลอดจนทุ่มเทชีวิตและจิตใจให้กับงานนั้น ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายอย่างชัดเจน คือ เพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์ในความสมบูรณ์ของงานที่ทำ การทำงานทุกอย่างก็จะสำเร็จตามประสงค์ในทางธรรม ฉันทะ หมายถึง ความรัก ความเอาใจใส่ ปรารถนาต่อภาวะที่ต้งงานเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้นๆ เกิดมีจริงขึ้น อยากรทำสำเร็จตามจุดหมายที่ตั้งาม ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกับความอยากได้สิ่งนั้นๆ มาเป็นส่วยหรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นตัณหา เมื่อบุคคลมีฉันทะในการทำกิจกรรมใดๆ แล้วก็ต้องทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุด ของสิ่งนั้นของงานนั้นไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมายเดิมอย่างสม่ำเสมอ ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้

2. วิริยะ ความเพียรพยายามทำให้การบริหารงานวิชาการทั้งการบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล ความเพียรก็เป็นสิ่งสำคัญในการนำไปใช้ หากผู้บริหารคนใดขาดความเพียรขาดมานะ เมื่อเจออุปสรรคก็ท้อถอยในการบริหารก็ย่อมไม่ประสบความสำเร็จ วิริยะเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดพลังในการบริหาร คนมีความเพียรนั้นย่อมเป็นคนที่มีความรับผิดชอบไม่ทอดทิ้งการบริหารงาน มีความกระตือรือร้นที่จะทำหรือค้นคว้าหาความรู้ ไม่ผัดวันประกันพรุ่งในการทำงานหรือการศึกษาหาความรู้ เป็นผู้ให้ความสำคัญกับการบริหารงานอย่างเต็มที่ด้วยความแข็งแรง ขยันอดทน ไม่ย่อท้อ ต่ออุปสรรค ผู้ที่มีลักษณะดังกล่าวมานี้ย่อมเชื่อว่าจะสามารถประสบความสำเร็จในการบริหารได้ด้วยดี

3. จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ในการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหาร การเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและ ประเมินผล

การนำหลักของจิตมาใช้กับการบริหารงานนั้น ย่อมเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง มีความจดจ่ออยู่กับการทำงานการบริหาร ไม่ทอดทิ้งมีลักษณะเป็นคนมีความรับผิดชอบ ซึ่งความรับผิดชอบนี้อาจกล่าวได้ว่า จะต้องระวังตั้งใจให้ใช้กำลังเพื่อสร้างประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว ควรให้ได้ประโยชน์ทั้ง ประโยชน์ตนและส่วนรวม พร้อมกันนั้นก็ต้องคอยป้องกันและแก้ไขอยู่ตลอดเวลา มิให้เกิดความเสียหายและที่สำคัญอย่างยิ่งจะต้องพยายามสร้างเสริมกำลังนั้นให้หนักแน่นมั่นคงและทวีขึ้น ซึ่งมีทางทำได้หลายทาง ทางที่เหมาะสมอย่างหนึ่งก็โดยพยายามทำประโยชน์เสียสละเพื่อผู้อื่นและส่วนรวมให้มากขึ้น การปฏิบัติด้วยความเสียสละนั้น ยิ่งกระทำมากเท่าใดจะช่วยให้เกิดความสามารถและเชี่ยวชาญขึ้นเท่านั้น ทั้งเคยชินกับการปฏิบัติแล้วก็สามารถป้องกันความชั่วร้ายและความเสื่อมเสียทั้งปวงได้อย่างดีที่สุด

4. วิมังสา ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อย่อหย่อน การบริหารงานวิชาการทั้งการบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลไม่เกินไป บกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในกิจการที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปัญหา ปรับปรุงความหมายในลักษณะนี้ แสดงให้เห็นว่าวิมังสานั้นท่านใช้ปัญญาในการพิจารณาหาเหตุผล ซึ่งถือเป็นจุดประสงค์ของพระพุทธศาสนาที่ให้หมั่นไตร่ตรองค้นหาเหตุผลข้อบกพร่องที่จะต้องแก้ไข เมื่อพบก็พยายามอุดช่องโหว่นั้นเพื่อป้องกันสิ่งใหม่ที่ไม่พึงประสงค์ไม่ให้เกิดขึ้นซ้ำอีก แนวทางแห่งปัญญานี้ นับว่ามีความสำคัญมากในการทำงานหรือการบริหารงาน ซึ่งการไตร่ตรองด้วยปัญญาจะส่งผลให้การทำงานหรือการบริหารงานนั้นประสบผลสำเร็จได้โดยไม่ยากและอาศัยพบข้อที่ทดลองทำ หรือข้อที่ต้องแก้ไขเพื่อศึกษาเป็นต้นแบบเอาไว้ในการวางแผนในคราวต่อไปด้วยการคิดหาเหตุผลและสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกและมีกำลัง เรียกว่า เป็นวิมังสาสมาธิ ซึ่งก็จะมีประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วยเช่นกับสมาธิในข้ออื่นๆ

สรุปได้ว่า หลักอิทธิบาท 4 จึงเป็นหลักธรรมที่สำคัญควรที่จะพัฒนาหรือปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัว ผู้บริหารและครู การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล การปฏิบัติงานของ ผู้บริหารและครูจะบรรลุวัตถุประสงค์นั้นจะต้องยึดหลักอิทธิบาท 4 เป็นตัวกำหนดแนวทาง ต้องมีความพอใจและมีใจรักต่อการปฏิบัติงานนั้น คือ ผู้บริหารและครูที่มีฉันทะต่อการปฏิบัติงาน จะเป็นบุคคลที่มีความสุจริตต่องานหรือผลงาน การปฏิบัติงานเป็นการกระทำเพื่อผลงานของตนเองไม่ใช่จากเงื่อนไขภายนอก ดังนั้นผลงานจึงเป็นตัวกำหนดหรือบ่งชี้ถึงคุณภาพของการปฏิบัติงานและส่งผลให้ผู้บริหารและครูที่มีฉันทะมีความพึงพอใจ มีความอึดเอนใจ มีความสุขในการปฏิบัติงาน มีความอุตสาหะ มีความมานะบากบั่นใจสู้ไม่ท้อถอย แม้จะใช้เวลายาวนานสักเท่าใดก็ตาม การปฏิบัติงานจะเกิดผลสำเร็จได้มากน้อยขึ้นอยู่กับ

ปฏิบัติตามอิทธิบาท 4 ในผู้บริหารและตัวครูเองจึงสามารถบริหารงานได้บรรลุวัตถุประสงค์สู่ความเป็นเลิศได้ในการบริหารวิชาการในสถานศึกษา

การบริหารสู่ความเป็นเลิศ

หลักการการบริหารที่มีประสิทธิภาพ คือ การบริหารที่มีผู้บริหารเพียงคนเดียวในองค์กร (Division of Labor) มีการกำหนดมาตรฐานทำงานที่ชัดเจน (Standardization) มีเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) มีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงาน (Delegation of Authority and Responsibility) มีการแบ่งฝ่ายงานและบุคลากรผู้รับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงาน (Division of Labor) มีการกำหนดมาตรฐานการทำงานที่ชัดเจน (Span of Control) มีการมอบหมายการควบคุมดูแลที่เหมาะสม (Stability) เปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในองค์กรได้ (Flexibility) สามารถทำให้คนในองค์กรเกิดความรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัย (Security) มีการยอมรับนโยบายส่วนบุคคลที่มีความสามารถ (Personnel Policy) มีการประเมินผลการปฏิบัติงานทั้งส่วนบุคคลและองค์กร (Evaluation)

การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศหรือการบริหารที่มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับผู้บริหารสถานศึกษา เพราะฉะนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องทบทวนบทบาทและพัฒนาสมรรถนะ ดังนี้ เป็นผู้กำหนดทิศทางการบริหาร (Direction Setter) มีความสามารถกระตุ้นคน (Leader Catalyst) ต้องเป็นนักวางแผน (Planner) ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการตัดสินใจ (Decision Maker) ต้องมีความสามารถในการจัดองค์กร (Organizer) ต้องเป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Change Manager) ต้องเป็นผู้ให้ความร่วมมือ (Coordinator) ต้องเป็นผู้ติดต่อสื่อสารที่ดี (Communication) ต้องเป็นผู้แก้ปัญหาขัดแย้งในองค์กรได้ (Conflict Manager) ต้องสามารถบริหารปัญหาต่างๆ ได้ (Problem Manager) ต้องรู้จักวิเคราะห์และจัดระบบงาน (System Manager) ต้องมีความสามารถในด้านวิชาการทั้งการเรียนและการสอน (Instructional Manager) ต้องมีความสามารถบริหารงานบุคคล (Personnel Manager) ต้องมีความสามารถบริหารทรัพยากร (Resource Manager) ต้องมีความสามารถในการประเมินผลงาน (Appraiser) ต้องมีความสามารถในการประชาสัมพันธ์ (Public Relater) ต้องสามารถเป็นผู้นำในสังคมได้

บทสรุป

การบริหารวิชาการเป็นหัวใจของการบริหารสถานศึกษา ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของสถานศึกษาก็คือ การจัดการศึกษาคุณภาพและมาตรฐานของสถานศึกษาจึงอยู่ที่งานด้านวิชาการ ซึ่งจะประกอบด้วยงานด้านหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน จัดการจัดบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การจัดสิ่งส่งเสริมงานด้านวิชาการ รวมถึงงานด้านการวัดและประเมินผล ทั้งยังมีองค์ประกอบอีกหลายอย่าง ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอนและด้านการวัดผลประเมินผล

หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จทุกขในทุกเรื่องและทุกกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการศึกษา ดังนั้น อิทธิบาท 4 จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลบุคคลที่ใช้ อิทธิบาท 4 จะเกิดความพึงพอใจในการทำงาน และเกิดความเพียรพยายามในการทำงาน ทำให้เกิดความเอาใจใส่และเกิดการไตร่ตรองตรวจสอบเพื่อให้การทำงานเกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด และทำการแก้ไขเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการทำงานใดๆ ควรพิจารณาและพัฒนาอิทธิบาท 4 ให้เกิดขึ้นตามลักษณะของบุคคล เมื่อหลักธรรมอิทธิบาท 4 เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้วหลักธรรมนั้นจะเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดหลักธรรมอื่นๆ ในตัวบุคคล จะส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จหรือด้วยผลของงานที่มีประสิทธิภาพ โดยอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น และวิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น อาศัยหลักอิทธิบาท 4 ในการบูรณาการด้วยการกระตุ้นให้ผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้มีความพึงพอใจและความพยายามในการกำหนดหลักสูตร ปรับปรุงดูแลหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้เพื่อให้ตรงตามความต้องการของนักเรียน เมื่อมีการนำหลักสูตรไปใช้เรียบร้อยแล้ว โรงเรียนได้จัดการเรียนการสอนด้วยการบูรณาการหลักพุทธธรรมช่วยให้การบริหารงานวิชาการมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น การนำพุทธธรรมมานำการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ วิถีชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพจิต และคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในด้านต่างๆ เป็นสำคัญเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนา ส่งเสริมมนุษย์ให้มีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขสงบร่มเย็น การที่จะใช้พุทธธรรมนำการศึกษาอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพจะต้องศึกษาทำความเข้าใจพุทธธรรมอย่างถ่องแท้ ศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อเนื่อง และศึกษาหลักพุทธธรรมตามความเหมาะสมแห่งวัยและผู้เรียนโดยใช้ปรากฏการณ์ชีวิตและสังคมมาเป็นตัวอย่าง

เอกสารอ้างอิง

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *พุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2551). *ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ*. หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, ฉบับ วันที่ 20 มิถุนายน 2551.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2542). “ดัชนีชี้วัด: เครื่องมือของการติดตามประเมินผล”, *วารสารเศรษฐกิจ และสังคม*. 5(3): 76-89.
- นภดล สุวรรณสุนทร. (2555). *การบริหารงานตามหลักพระพุทธศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 25 มกราคม 2565, จาก http://www.siace.ac.th/index.php?option=com_content&view=article&id=129
- วรภัทร์ ภูเจริญ. (2546). “ธรรมะเพื่อการเพิ่มผลผลิต (ตอนที่ 2). *Productivity World*”, *วารสารเพื่อการเพิ่มผลผลิต*: 8-9
- สถิตย์ รัชปต์. (2548). *การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาภาคฤหัสถ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด*. บัณฑิตวิทยาลัย: วิทยาลัยมหาสารคาม.
- Herbert, A. S. (1947). *Administrative Behavior*. New York: MacMillian.
- Harold, D. K. and Cyrill O’ Donell. (1972) *Principles of Management: An Analysis of Managerial Functions*. New York: McGraw-Hill Book Co.
- Hutchinson, J. G. (1976). *Organization: Theory and Classical Concepts*. New York: McGraw-Hill.
- William, O. (1971). *Organization and Management*. Eaglewood Cliffs: Prentice Hall.

